

Watzatka Ágnes: Kései hódolat a magyar nemzetnek:

Liszt Ferenc Magyar Király-dala

1884 nyarán nagy eseményre készült Budapest lakossága: az Operaház 1875 óta tartó építésének befejezésére és ünnepélyes megnyitására. Liszt Ferenc is örömteli várakozással nézett az új esemény elé.

Liszt letelepedését Magyarországon 1869-ben nagy lelkesedés kísérte.¹ A pesti Vigadó nagyszabású előadások helyszíne lett: itt hangzott el *Szent Erzsébet legendája* ősbemutatóként 1865-ben, majd újra 1877-ben, itt volt 1873-ban a *Krisztus* oratórium pesti bemutatója, és a *Prométheusz-kórusok* egy igen különleges produkciója.² Liszt több zenekari műve szólalt meg Budapesten: a *Hungária* szimfonikus költemény, a *Dante-szimfónia*, a *Rákóczi induló*. Sokévi távolmaradás után Liszt 1865-ben zongorához ült a Vigadóban, és egy nagy sikerű zongorahangversenyt adott, amelyet később évenként megismételt, a vidékről és külföldről is ideutazó hallgatóság nagy örömére, és a pestiek büszkeségére.

Liszt kapcsolata a fővárosi közönséggel mégsem lett felhőtlen. A zenekritikusok közt kialakult egy konzervatív kör, amely lesújtó gúnnyal illette műveit, egyre azt hangoztatva, hogy zeneszerzés helyett inkább zongoráznia kellene. Az idős Liszt békére vágyott, és mivel szimfonikus művei és oratóriumai iránt külföldön felébredt az érdeklődés, fokozatosan visszalépett a magyarországi nyilvános szerepléstől.³ A nagyközönséggel való kapcsolatát tovább rontotta cigánykönyvének második kiadása 1881-ben. A könyvet már 1861-ben is igen rosszul fogadták, és lényegi átdolgozás nélküli újrakiadása felélesztette a régi sérelmeket.

A rosszindulatú kritikák mellett és ellenére Liszt hivatalosan továbbra is a nemzet büszkeségének számított, mint világhírű, külföldön is elismert magyar művész. A fővárosi zenei egyesületek és együttesek nagy tisztelettel és örömmel hívták meg rendezvényeikre, továbbra is volt egy széles baráti kör, amelyben jól érezhette magát. A politikai és kulturális elit megbecsülését tükrözte az, hogy az új operaház főhomlokzatán életnagyságú szobrot állítottak neki, és 1882-1883 telén, amikor már várható volt az építkezés befejezése, Liszt hivatalos felkérést kapott, hogy zeneművet komponáljon a megnyitó ünnepségre.

Bár egy ünnepi nyitány megkomponálására kérték, Liszt király-dalt komponált Ferenc József osztrák császár és magyar király tiszteletére. Kórusra és zenekarra írt művét megfelelő időben elküldte Podmaniczky Frigyes főintendánsnak, hogy felvehessék az ünnepi előadás műsorára.⁴

¹ Liszt Ferenc magyarországi tartózkodásainak tárgyában lásd Legány Dezső, *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976), illetve Legány Dezső, *Liszt Ferenc Magyarországon 1874–1886* (Budapest: Zeneműkiadó, 1986).

² Watzatka Ágnes, *Liszt Ferenc a Vigadó színpadán* (Budapest: Magyar Művészeti Akadémia, 2014).

³ 1878. február 24-én a *Magyarország és a Nagyvilág* című lapban jelent meg egy különösen rosszindulatú, Liszt egyházzenejét bíráló cikk. 1878. március 8-án Liszt levélben kérte a Liszt-egyletet, hogy tartózkodjon művei előadásától, és ezután nem vállalt több nyilvános fellépést. Utoljára 1879. március 29-én lépett fel a Vigadóban, kivételként, a szegedi árvízkárosultak javára rendezett jótékonysági hangversenyen.

⁴ A felkérés Podmaniczky Frigyes báró, a Nemzeti Színház és egyben az épülő Operaház intendánsától jött. Liszt Ferenc Weimarban, 1884. szeptember 5-én keltezett levelében, amelyet az elküldött zenei kézírathoz csatolt, utalt a korábbi felkérésre. Prahács Margit, *Franz Liszt Briefe aus ungarischen Sammlungen 1835–1886* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.) 554. levél, 271.

Táborszky Nándor zeneműkiadóval megegyezett a mű kiadásáról, hogy a megnyitón a darabot nyomtatott kottából adhassa elő zenekar és énekkar.⁵

Mi készítette Lisztet ennek a műnek a megkomponálására? Miért volt szüksége a magyaroknak egy király-himnuszra, és miért nem adták elő Kölcsey és Erkel himnusát? Volt-e Liszt művének valóságos esélye a sikerre és az általános elfogadásra?

Ahhoz, hogy ezeket a kérdéseket megválaszoljuk, szükségünk van egy kis történelmi visszatekintésre.

A nemzeti tudat kialakulását a történészek a XVIII. századra teszik. Bár addig is voltak széles körben elterjedt énekek, amelyek az összetartozás és a nemes ügyért való összefogás érzelmeit fejezték ki, a XVIII. század végén jelentek meg az első hivatalos nemzeti himnuszok, köztük az angol *God save the King* és a francia *Marseillaise*. Ez a két ének a nemzeti himnusz két legfontosabb prototípusát, és egyben kialakulásának két történeti elődjét képviseli: a profán harci indulót és a vallásos felhangú király-himnuszt.⁶

A középkor óta ismertek olyan harci énekek, amelyek a katonai élet szépségét, a hősiességet, a bajtársi összetartást dicsérik. Egyik legrégebbi példa erre a *L'homme armé*, amely az utolsó keresztes háborúk során keletkezett, és százötven éven át nemcsak népszerű harci dalként, hanem misék cantus firmusaként is megőrizte közkedveltségét. A XVIII-XIX. században néhány harci induló olyan közkedveltségnek örvendett, hogy egy egész nemzet harci indulójává vált. Ilyen volt a németek *Die Wacht am Rhein* indulója, a *Rule Britannia* az angolok számára, vagy a *Radetzky induló* az osztrákoknak. Ezekhez hasonlíthatjuk a XIX. századra népszerűséget nyerő *Rákóczi indulót*. Rouget de Lisle *Marseillaise*-ja is harci dal, előbb a forradalom indulója volt, majd később Franciaország nemzeti himnusza lett.

A *God save the King* király-himnusból lett nemzeti himnusszá. Ebben az esetben a hazáért folytatott harc a nemzetet képviselő király iránti ragaszkodással és hűséggel párosult. Az angol király-himnusz a nemzeti himnuszok prototípusa lett. Sajátságos módon az angol himnusz francia előzményekre tekint vissza.

A hagyomány szerint a szentéletű IX. Lajos francia király (1214-1270) 1245 nyarán súlyosan megbetegedett, és fogadalmat tett, hogy, ha felépül, keresztes hadjáratra megy. Szeptemberben meggyógyult, és elkezdte előkészületeit a hadjáratra.⁷ Ekkor a Citeaux-i ciszterci apátság káptalanja elhatározta, hogy a rend összes kolostorában minden misében imádkoznak a király és a pápa szándékára – azaz a keresztes háborúk sikeréért és a király életének és épségének megőrzéséért. A választott ima egyetlen zsoltárversből állt:

Domine salvum fac regem, et exaudi nos in die qua invocaverimus te!

⁵ Budapest, 1883. március 11-én keltezett levél. La Mara, *Franz Liszt's Briefe* [...]. II. (Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1893.) Nr. 328, 350.

⁶ Malcolm Boyd, „National anthems”. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. II. kiadás, 17. kötet, 654. A cikk a nemzeti himnusz három további lehetséges típusát is említi: opera-jellegű, népdal jellegű, és fanfár jellegű nemzeti himnusz. Mivel ezek újabb keletűek, és főleg Európán kívüli országokra jellemzőek, a tárgyunkat illetően nem bírnak jelentőséggel.

⁷ https://fr.wikipedia.org/wiki/Domine,_salvum_fac_regem.

Ez a 20/19. zsoltár 10., záró verse, és a Szent István Társulat által kiadott Szentírásban így szerepel:

Uram, adj győzelmet a királynak, s hallgass meg bennünket, amely napon hozzád kiáltunk!

Idővel ez a gyakorlat más szerzetesrendekre és a világi templomokra is kiterjedt Franciaországban, és a XVII. században a Notre Dame székesegyház gyakorlataként dokumentálja több forrás. A Versailles-i palota jeles zeneszerző-karnagyai mindannyian megkomponálták énekkarra orgona- vagy zenekari kísérettel.⁸ Sok templomban Guillaume Gabriel Nivers gregorián éneket utánzó egyszólamú változatát énekelték.

A hagyomány szerint Marie de Brinon, jeles francia író, Orsolya-rendi szerzetesnő, 1686-ban francia nyelvű verses parafrázist készített belőle. Marie de Brinon ekkor kapta kinevezését a Szent Lajos királyi zárda élére, amely mellett XIV. Lajos rendeletére bentlakásos iskolát alapítottak előkelő hadi árva leányoknak. Az apátnő bizonyára a kislányok számára készítette a fordítást, hogy megfelelően üdvözölhessék az iskolába látogató Napkirályt. A verset egy ismerős gaillarde-dallamhoz igazította.

Az ének angolul először a *Thesaurus Musicus* című énekgyűjteményben jelent meg 1744-ben.⁹ Ennek feltételezett szerkesztője és szerzője James Oswald. A következő évben Charles Edward Stuart népszerűsítette Angliában és Skóciában egyaránt, és a *Gentleman's Magazine*-ban is megjelentette.¹⁰ Az éneknek az adott aktualitást, hogy Charles Edward herceg lerohanni készült Londont, hogy a trónt magának követelje. Az új éneket a Drury Lane színházban 1744. szeptember 28-án adták elő Johnson *Az alkimista* című darabja után. A színház három legjobb énekese énekelte el, és a hallgatóság férfitagjai megalkották az első önkéntes csapatot a város és a trón védelmére.

A következő évben Händel saját változatot komponált belőle az *Alkalmi Oratóriumban*, ami hozzájárult az elterjedéséhez. A *God save the King* 1780 körül vált nemzeti himnusszá.¹¹

552. *A Song for two Voices. As sung at both Playhouses.*

God save great GEORGE our king, Long live our noble king.
 God save the king. Send him vic - to - ri - ous, Happy and glo - ri - ous,
 God save the king. Send him vic - to - ri - ous, Happy and glo - ri - ous,
 Long to reign o - ver us, God save the king.
 Long to reign o - ver us, God save the king.

2.
 O Lord our God arise,
 Scatter his enemies,
 And make them fall;
 Confound their politics,
 Frustrate their knavish tricks,
 On him our hopes we fix,
 O save us all.

3.
 Thy choicest gifts in store
 On George be pleas'd to pour,
 Long may he reign;
 May he defend our laws,
 And ever give us cause,
 To say with heart and voice
 God save the king.

⁸ Például Jean Baptiste Lully, François Couperin, Louis-Nicolas Clérambault. Marc-Antoine Charpentier nem kevesebb, mint 24 változatban komponálta meg a naponta elhangzó zsoltárveset.

⁹ Malcolm Boyd, „National anthems” (6. láb.).

¹⁰ Ez a változat látható mellékelt kottaképen.

¹¹ E. A. Maginty, „The National Anthem: Its Evolution.” *The Musical Times*, Vol 73, No. 1067 (1932.01.01), 27-30.

Bár az angolok nem szívesen hivatkoznak a francia előzményekre, az angol szöveg első szakaszának rokonsága a francia szöveggel annyira szembetűnő, hogy alig elképzelhető, hogy az angol szöveg szerzője ne ismerte volna.

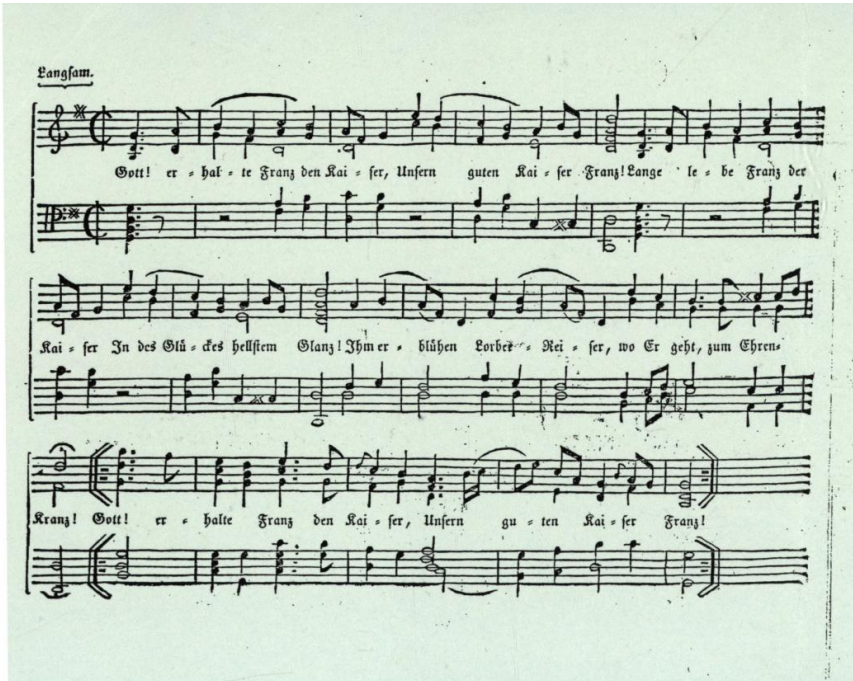
Grand Dieu sauve le Roy,	God save great George our King,
Grand Dieu venge le Roy,	God save our noble King,
Vive le Roy!	God save the King!

Que toujours glorieux,	Send him victorious,
Louis Victorieux,	Happy and glorious,
Voye ses ennemis	Long to reign over us,
Toujours soumis.	God save the King!

Nem tudjuk, Marie de Brinon kislányai pontosan milyen dallamra énekelték, bizonyára egy az angol változathoz hasonló dallamon, amely több-kevesebb eltéréssel számos hangszeres gyűjteményben megtalálható volt mindkét országban.

Az angol király-dal egész Európában népszerűvé vált. Rövid időn belül több nyelvre lefordították, a XIX. század elején több országban erre a dallamra énekelték a különböző szövegű nemzeti himnuszokat.¹²

Húsz év sem telt el a *God save the King* általános elterjedése óta, amikor Bécsben 1797. február 12-én, Ferenc császár születésnapján, először hangzott el ünnepélyesen a *Gott erhalte Franz den Kaiser* király-himnusz a városi színházban, ahol a császár épp operaelőadást látogatott.¹³ Kitérő lelkesedéssel

fogadták. Szövege 1791 óta ismert volt, Lorenz Leopold Haschka (1749-1827) ugyanis Ferenc császár trónra lépése alkalmával írta a szövegét képező köszöntő verset. Joseph Haydn 1796-ban új munkaadót kapott Esterházy II. Miklós személyében, aki szeretett Bécsben tartózkodni. Haydn tehát házat vett Bécsben, és kapcsolatba került Fanz Joseph Saurau gróffal, Alsóausztria kormányzójával. Angliai útjáról visszatérve, Haydn mesélt az angol himnusz lelkesítő hatásáról. A rajnai veszedelem Ausztriában is aktuálissá tette egy hasonló ének megalkotását, így a

befolyásos politikustól Haydn megkapta Haschka versét, és a felkérést, hogy az angol himnusz méltó párját komponálja meg. Haydn sokat dolgozott az egyszerűnek és természetesnek ható dallamon,

¹² Például Dániában, Svédországban, Svájcban, Oroszországban, és több német államban és hercegségben.

¹³ Georg Feder, „Joseph Haydn”, *MGG második, átdolgozott kiadás*, személyi rész, 8. kötet, 942.

amelynek több kísérleti változata maradt fenn. Az éneket csaknem azonnal elfogadták birodalmi himnusznak.

Természetesnek tekinthetjük, hogy a *Gott erhalte* szövegét a monarchia területén élő összes nép nyelvére lefordították. Feltételezhetjük, hogy bizonyos rendezvények és ünnepi alkalmak során a német után más nyelveken, horvátul, csehül, szlovákul, és természetesen magyarul is elénekelték. De minél jobban megsértették Bécsben a magyar alkotmányt, annál kevésbé felelt meg ez a fordítás a magyar nép lelki szükségének, hogy a nemzeti összetartozásnak és a haza iránti hűségnek adjon kifejezést.

Bartay Endre, a Nemzeti Színház igazgatója nagy bölcsességről tett tanúságot, amikor a kortárs költők értékes, emelt hangvitelű verseihez pályázat által komponáltatott ünnepélyes dallamot, esélyt adva rá, hogy a nemzet közkedvelt indulóivá, esetleg himnuszaiává váljanak.¹⁴

1843-ban Vörösmarty *Szózat*ához hirdetett zenei pályázatot, amelyet Egressy Béni nyert el, 1844-ben pedig Kölcsey *Hymnus a' Magyar nép zivataros századaiból* című versére. Ezt az 1-es számú pályamű, azaz Erkel Ferenc szerzeménye nyerte el. A *Himnusz*t 1844. július 2-án mutatták be, méghozzá úgy, hogy csak a helyszínen bontották fel a jelíges borítékot, és ott derült fény a szerző kilétére. Petrichevich Horváth Lázár, aki a *Honderű* című újság hasábjain tudósított az eseményről, ezt a megjegyzést fűzte beszámolójához:

Most csak az van hátra, hogy Erkelünk gyönyörű himnusát többször adassék alkalom hallani, megismerni, megtanulni; annak jelessége kezeskedik, hogy az nem sokára a legnagyobb népszerűséget vívandja ki magának, s valódi magyar néphymnussá válandik.¹⁵

Bartay tehát a szöveg kiválasztása által érdekes módon lett kezdeményezője annak a nemzeti himnusz típusnak, amely végül széles körben el fog terjedni a XIX. század végén: a himnikus, imaszerű éneknek, amely már nem a király, hanem a nemzet és a haza iránti mély hódolatot és odaadást fejezi ki.

Úgy tűnik, 1844-1845-ben igyekeztek a *Himnusz*t minél szélesebb körben terjeszteni. Elénekeltek például 1844. augusztus 10-én Óbudán a „Széchenyi” nevű gőzös vízrebocsátásánál, majd augusztus 15-én Rákosmezőn a polgári őrhad zászlószentelési miséjén.¹⁶ 1844. szeptember 10. körül a *Himnusz* kottás kiadása megjelent Wagner József zeneműkiadó gondozásában.¹⁷ Korabeli újságokból szórványosan értesülünk a *Himnusz* előadásairól, de sem a *Szózat*, sem a *Himnusz* nem honosodtak meg igazán. Ennek többek közt az volt az oka, hogy egy másik ének, Vörösmarty Mihály Thern Károly által megzenésített *Fóti dala* terjedt el egyre jobban, minden mást háttérbe szorítva.¹⁸ Úgy tűnik, a forradalmi ifjúság szívesebben énekelte Vörösmarty könnyed hangvitelű, népzeneire emlékeztető harci bordalát, mint a komoly hangvitelű

¹⁴ Ivasivka Mátyás, *Nemzeti himnuszunk históriája*. http://web.axelero.hu/kesz/jel/01_06/tanulmany3.htm. 2017. november 23-i hozzáférés.

¹⁵ *Honderű*, 1844. július 6.

¹⁶ *Honderű*, 1844. augusztus 17.

¹⁷ „A Himnusz és a Szózat története.” <http://www.nemzetijelkepek.hu/himnusz.shtml>. 2017. november 23-i hozzáférés.

¹⁸ Id. Ábrányi Kornél, *A magyar zene a 19-ik században* (Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 1900), 91.

himnuszokat. A *Fóti dal* végül az 1860-as években merült feledésbe, utat engedve a *Szózat* és *Himnusz* elterjedésének.

De ezzel nem oldódott meg a magyarság himnusz-problémája, ugyanis hivatalosan továbbra is a *Gott erhalte* volt az egyetlen elismert himnusz a monarchiában.

1854-ben a *Gott erhalte* új megszövegezést kapott, amelyben már nem szerepel Ferenc császár neve, és így minden uralkodóra egyformán alkalmazható. Ehhez készült új, hivatalos magyar fordítás, amelynek tartalma érthetővé teszi, miért kívánt a szerzője névtelen maradni.

Gott erhalte, Gott beschütze	Tartsa Isten, óvja Isten
unsern Kaiser, unser Land!	Királyunk s a közhazát!
Mächtig durch des Glaubens Stütze	Erőt lelve a szent hitben
führ' Er uns mit weiser Hand!	Ossza bölcs parancsszavát!
Lasst uns Seiner Väter Krone	Hadd védnünk ős koronáját
schirmen wider jeden Feind;	Bárhonnét fenyítse vész!
Innig bleibt mit Habsburgs Throne	Magyar honnal Habsburg trónját
Österreichs Geschick vereint.	Egyesíté égi kéz.

1867-ben a kiegészítés és a koronázás újra felszínre hozta a magyar király-himnusz kérdését.

Ha arra még most sem volt esély, hogy Kölcsey és Erkel *Himnusza* számára megszerezzék Béctől a hivatalos jóváhagyást, a *Gott erhalte*-hoz komponált párhuzam – magyar érzelmeket kifejező vers magyaros dallamra – olyan lehetőséget ígért, amely kielégíthette a magyar igényeket, és amelyhez esély volt arra, hogy Bécs jóváhagyását is megszerezzék.

1867-ben a Zenészeti Lapok vetette fel a magyar király-himnusz kérdését, és báró Wenkheim Béla belügyminiszter is támogatta az ügyet.¹⁹ A koronázás más vonatkozásai azonban elterelték a figyelmet a magyar király-himnuszról. Jelentős vívmánynak számított, hogy magyar szerző, Liszt Ferenc koronázási miséjét adták elő a koronázási szertartás alkalmával.

A király-himnusz kérdése másodszor is zenei berkekben merült fel: az Országos Magyar Daláregyesület egyik elnökségi gyűlésén Tánczos Béla fővárosi ügyvéd vetette fel. Az elnökség Tánczos Bélát, Huber Károlyt és Ábrányi Kornélt bízta meg a pályázat lebonyolításával Simonffy Kálmán zeneszerző elnöklete alatt. Az 1882-es debreceni közgyűlés elfogadta a javaslatot, és megállapította a pályadíjakat: 100 arany a nyertes szöveg írójának, és 200 arany a zeneszerzőnek. A szöveg megpályáztatását a bizottság a Magyar Tudományos Akadémiára bízta, amely Gyulay Pált, Jókai Mórt, Szász Károlyt és Vadnay Károlyt kérte fel a bírálóbizottságba. A daláregyesület Erkel Ferencet, Engeszer Mátyást, Huber Károlyt és Zimay Lászlót jelölte ki, Ábrányi Kornélra a jegyzőségi teendőket bízta.

¹⁹ Id. Ábrányi Kornél, *A magyar zene a 19-ik században* (Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 1900), 431.

Az irodalmi pályázat nem járt sikerrel. Közel 140 pályamű érkezett be, de a 4-5 versszakos költemények egyikét sem találták méltónak a 100 arany pályadíjra. Jókai Mór egyedül szavazott bizalmat egy pályázatnak, amelyet a többi bizottsági tag nem támogatott.

Később újra kiírták a pályázatot, és 130 pályamű érkezett be. Ezúttal a Petőfi-társaság bonyolította le Komócsy József alelnök vezetésével. Ez a pályázat is teljesen eredménytelen lett.

Több pályázatot nem hirdettek meg, szöveg híján pedig a zenei pályázatot határidő nélkül felfüggesztették, hiszen az volt az elképzelés, hogy a zenét, a *Himnusz* és a *Szózat* mintájára, egy előre kiválasztott szövegre komponálják. A magyar király-himnusz kérdése tehát lekerült a napirendről.

Liszt Ferenc fiatal korától kezdve nagy érdeklődést mutatott a nemzeti indulók és himnuszok iránt. Tervezett, félben hagyott, és nyomtatásban megjelent művei között egyaránt találunk híres indulókat és himnuszokat.²⁰ Az 1830-as párizsi események hatása alatt felvázolt *Forradalmi Szimfónia*²¹ kéziratán utalást találunk a szándékára, hogy a *Vive Henri IV* és a *Marseillaise* dallamait összeelegyítve alkalmazza.

A *Marseillaise* zongorára kidolgozott változata 1872-ben jelent meg Hamburgban, Julius Schuberth kiadásában, a *Vive Henri IV* két másolói kézirta az 1870-es évekből van.²² A *God save the Queen* himnusz zongora-feldolgozásán Liszt az 1840-es évek eleje óta dolgozott; a hamburgi Schuberth kiadó 1841-ben meghirdette egy „angol témákra komponált fantázia” megjelenését zongorára és zenekarra, amelyben Liszt a *God save the Queen*, a *Rule Britannia*, és néhány Händel téma feldolgozására vállalkozott.²³ Ez a változat nem jelent meg. A *God save the Queen* témájára komponált zongorafantázia Lipcsében jelent meg 1849-ben.²⁴

Liszt már 12 évesen is improvizált a *Rákóczi induló* dallamára, és ezt első magyarországi hangversenykörútja során is megtette, hihetetlen lelkesedést aratva a magyar közönség sorában. A *Rákóczi-induló* több zongorára készült változatban jelent meg 1843 és 1853 között; 1863–1867 között Liszt zenekarra is átdolgozta.²⁵

²⁰ A Liszt műveit számon tartó műjegyzékek közül most csak kettőre hivatkozunk: 1). Peter Raabe, „Verzeichnis aller Werke Liszts nach Gruppen geordnet”, in: Peter Raabe, *Liszts Schaffen*, Zweite ergänzte Auflage (Tutzing, Hans Schneider, 1968), 241-364; 2). Maria Eckhardt – Rena Charnin-Mueller: „Franz Liszt, Works” in: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Második, kiadás, XIV. kötet, 786-872. A két műjegyzéket a továbbiakban R illetve LW rövidítéssel jelöljük.

²¹ R 667; LW Q 1.

²² R 95, illetve 97; LW A 236 illetve A 262.

²³ LW Q 8.

²⁴ R 98, LW A 76.

²⁵ A két legjelentősebb kiadás: 1847, Bécs, Haslinger, Magyar Rhapsodiák, 6. füzet (R 105b/13, LW A 60b) és 1853, Berlin, Schlesinger, Ungarische Rhapsodien, Nr. XV. (R 106/15a, LW A 132/15). A Rákóczi-induló különböző, kézirtos és

1872-ben Liszt Egressy Szózatát és Erkel Himnuszát is kidolgozta zenekari és zongoraváltozatban is.²⁶ Ezeket a műveket a magyar közönség mindig kitörő lelkesedéssel fogadta.²⁷

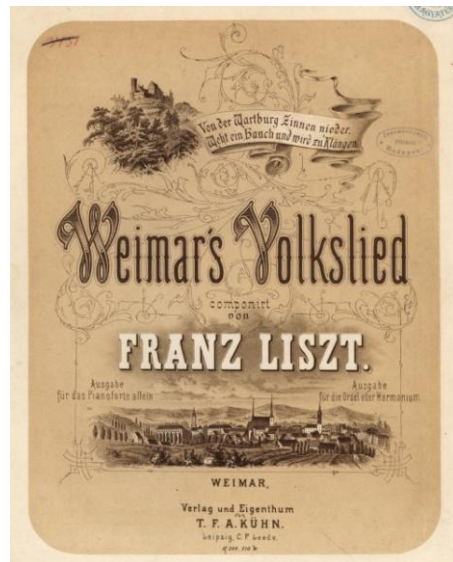
De Liszt eredeti zenét is komponált nemzeti himnuszokhoz. 1841-ben például saját változatban komponálta meg a *Was ist des deutschen Vaterland* című költeményt, amelyet akkoriban nemzeti indulóként énekeltek a Rajna vidékén.²⁸

1853-ban Carl Alexander weimari trónörökös nemrég elhunyt apja trónjára lépett, és arra kérte Lisztet, hogy komponáljon számára egy hódolati indulót. Liszt nemcsak az indulót komponálta meg, hanem a francia hagyományokhoz visszanyúlva egy *Domine salvum fac regem*-et is.²⁹ Ezeknek az előadására sajnos nem került sor, mivel Carl Alexander, tekintettel anyja gyászára, nem engedélyezett zenét a beiktatási ünnepségre.³⁰

1857-ben Carl Alexander arra kérte Lisztet, komponáljon a weimari hercegség számára egy nemzeti himnuszt.³¹ Liszt Ferenc ekkor átdolgozta az 1853-ban komponált *Hódolati indulót*, és tanítványát, Peter Corneliust kérte fel arra, hogy a zenére egy megfelelő verset komponáljon. A *Weimars Volkslied* címet viselő himnusznak nagy sikere lett.³² Liszt kidolgozta a különböző énekkari változatokon kívül szóló énekhangra zongora kísérettel, orgonára, és négy kezes zongorára.

1865-ben Liszt nagy lelkesedéssel komponálta meg a császári pár koronázására szánt ünnepi misét, bár akkor még csak reménykedhetett abban, hogy engedélyezik előadását. Az ordinárium tételei mellé graduálét és offertóriumot is komponált. Liszt abban reménykedett, hogy az ünnepélyes, palotásra emlékeztető offertórium nagyobb népszerűsége fog szert tenni, és egy alkalmas szöveggel kiegészítve akár király-himnusz szerepet is nyerhet.³³

Liszt baráti kapcsolatban állt Id. Ábrányi Kornéllal, így tehát pontos értesülései voltak a király-himnusz szövegének sikertelenül zárult pályázatáról, amelynek két felvonása épp 1882-1883 telén zajlott.

nyomtatott változatairól lásd: Eckhard Mária, „Die Handschriften des Rákóczi-Marsches von Franz Liszt in der Széchényi Nationalbibliothek, Budapest” in: *Studia Musicologica* [...], Vol. 17/1975, [347]-405.

²⁶ R 158, 448; LW A 261, G34. A mű mindkét változatát Liszt Andrassy Gyula grófnak ajánlotta.

²⁷ Watzatka Ágnes, *Liszt Ferenc a Vigadó színpadán* (Budapest, Magyar Művészeti Akadémia, 2014).

²⁸ R 545, LW M1.

²⁹ R 434, 504, LW G 8, J 8.

³⁰ La Mara, *Briefwechsel zwischen Franz Liszt und Carl Alexander Grossherzog von Sachsen* (Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1909), Nr. 26, 44.

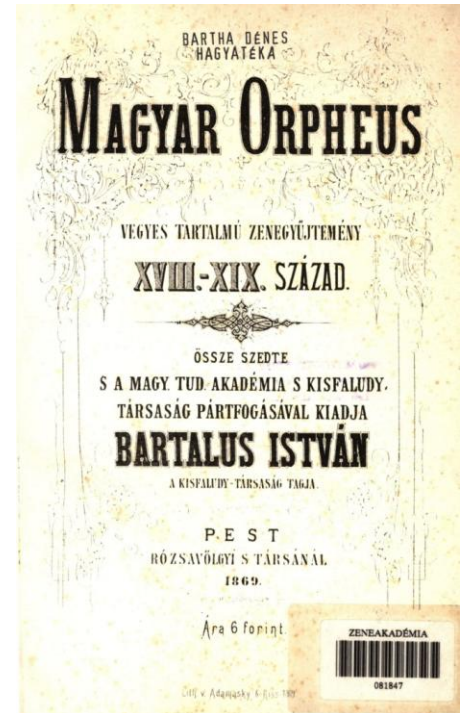
³¹ uo., Nr. 41, 58.

³² R 57, LW L 10 és M32.

³³ Csapó Vilmos, *Liszt Ferenc levelei báró Augusz Antalhoz 1846-1878* (Budapest, Kilián Frigyes utóda, 1911), 50. levél, 125, Róma, 1867. május 26. „... talán később néhány szöveget is hozzá lehet adni. Ha nem csalódom, ez a dallam alkalmas arra, hogy egy magyar «Gott erhalte» hordozója legyen, amelyet majd a dalárdák énekelnek.”

Így történhetett az, hogy báró Podmaniczky Frigyes felkérésére nem ünnepi nyitányt komponált, hanem egy király-himnuszt, abban a reményben, hogy ezzel megoldja a gordiuszi csomóvá duzzadt magyar király-himnusz problémáját. *A magyar zene a 19-ik században* című monográfiájában Ábrányi Kornél így emlékezik a Magyar Király-dal keletkezésének első pillanataira:

Javában folytak a magyar királyhimnusz érdekében a mozgalmak. Egy este épp a mesternél időztem, kivel épp ez ügyben cseréltem eszméket. Íróasztalán Bartalus István [*Magyar*] *Orpheusz* műve feküdt, mely mindenféle régi magyar relikviákat is tartalmaz. Kezébe vette, ide-oda forgatta s hirtelen azon a lapon akadt meg a szeme, mely a *Hej Rákóczy-Bercsényi* [sic] ismert kurucnótát s dallamot tartalmazza. – „Mit török Önök olyan nagyon a fejüket – szólt hozzám – egy magyar himnusz dallama megteremtésénél. – Hát lehet-e ennél szebb, magyarabb s felemelőbb motívum, mint a melyre e dal van építve?” S rámutatott a *Hej Rákóczy-Bercsényire*. Egyet gondolt, s kész volt az elhatározása. Ifj. Ábrányi Kornélt kérte fel, hogy majdan az általa kidolgozandó dalhoz alkalmas szöveget írjon, ő maga azonnal hozzálátott a megzenésítés kidolgozásához.³⁴

Talán érdemes egy pillantást vetnünk Ifj. Ábrányi Kornél szövegére, amelynek mind a király iránti hűség, mind a magyar hazafiasság szempontjából tökéletes megfogalmazást adott.

Álott légyen Magyarok Királya,
Tündököljön az egész világra.
Országában a jog és igazság
Hirdesse: itt lakik a szabadság!

Föl! ha vész jó, magyarok, a királyért!
A hazáért, a magyar koronáért!
Kárpátoktól Adria partig
Győző tábor harc-zaja hangzik:
Isten áldd meg fegyverünket!

Isten után a legszentebb:
Fölkent koronázott királyunk.
Életünket és vérünket
Érte készek adni, hő vágyunk!

A király szava szól, keze hív, szeme int,
Ezután sietünk, rohanunk vele mind!
Büszkén zengi ezer ajk, annyi száj:
Éljen, éljen a király, a király!

Liszt gyorsan dolgozott, Olga von Meyendorff bárónénak írt leveleiből megtudjuk, hogy egy hétnél csak kevéssel tartott tovább a zene megkomponálása, és egy további hetet szánt arra, hogy a különböző változatokat kidolgozza.³⁵

³⁴ Id. Ábrányi Kornél, *A magyar zene a 19-ik században* (Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 1900), 439.

³⁵ W. R. Tyler – E. N. Waters, *The Letters of Franz Liszt to Olga von Meyendorff 1871–1886 in the Mildred Bliss Collection at Dumbarton Oaks* (Washington, Harvard University Press, 1979). 1883. március 31-én írt levél, 451. oldal.

Liszt zenéje a Rákóczi nótának szerves továbbgondolása. Liszt előbb hangról hangra idézi mintáját, majd az egyes dallamrészeket fűzi össze új módon, új hangnemekben, úgy, hogy a zene mindvégig a mintához kapcsolható marad.

A Rákóczi-nóta A-A¹-B dallama két dallami tengelyre: az **e-a** és a **d-g** tengelyre épül. Az első sor az **e** tubát járja körül és **a-n** kadenciázik; a második sor is az **e** tubát járja körül, de az **a** hang helyett egy hanggal lejjebb, **g** hangon zár. A harmadik sor hangról hangra bejárja a **g-d** pentachordot, de nem tér vissza a **g**-re, hanem az **a-n** zárja a dallamot, visszavezetve azt az **e-a** tengelyhez.

Haj! Rákóczy Bercsényi. 1

Lassan. *A XVIII század elejéről.
Horváth Ádám gyűjteményéből.*

Haj! Rá - kóczy Bercsényi! Beze-ré - dy! Magyar vi - té - zek nemes
ve - zé - ri Ho - vá lettek ho - vá mentek vá - lo - ga - tott vi - té - zi?

Liszt az első szakasz zenéjét a nóta első két sorára építi. Az első sort hangról hangra azonosan (a-moll helyett e-mollban) idézi, de a második sor végének „tengelyváltását” nem valósítja meg, az ő dallamának második sora is az **a**-nak megfelelő **e-n** zár.

Allegro marziale M ♩ = 92

Ál - dott lé - gyen Ma - gya - rok ki - rá - lya, Tün - dő - köl - jön az e - gész vi - lág - ra.

A második szakasz a harmadik sor anyagára épül, Liszt gyakorlatilag ezt a sort is majdnem tökéletesen, hangról hangra idézi: emelkedő irányban viszontlátjuk a bővített szekundot magába foglaló moll pentachordot, ereszkedő irányban viszont az **aisz** helyett Liszt **a-t** alkalmaz.

Is - ten u - tán a leg - szentebb Föl - kent ko - ro - ná - zott ki - rá - lyunk.

A harmadik szakasz ismét az első sor anyagát alkalmazza, ezúttal E-dúrban, majd rövid időre H-dúrba, és Fisz-dúrba modulál.

Molto piu mosso M ♩ = 120

Föl! ha vész jó, ma - gya - rok a ki - rá - lyért! A ha -

zá - ért, a ma - gyar ko - ro - ná - ért!

A negyedik szakasz már E-dúrban marad, fő építőelemei a nóta első sorának két motívuma, de fordított összefűzésben.

A ki - rály sza - va szól, ke - ze hív, sze - me int,

Büsz - kén zen - gi e - zer-ajk, an - nyi száj: Él - jen a ki - rály.

Liszt zenéje illeszkedik a vershez: az első két szakasz a mondanivaló komolyságát a moll hangnem alkalmazásával és a méltóságteljes tempó által juttatja kifejezésre (I. Allegro marziale M. 92, II. Ritenuto M. 66.), míg a vers második felének lelkesítő érzelmeit a dúr hangnemek és a gyorsabb tempó (Molto più mosso, M. 120.) által.

Liszt Ferencnek Tábornszky Nándor zeneműkiadóval való levelezéséből kirajzolódik a kiadás előkészítésének története. 1883. március 11-én Liszt a következő levél kíséretében küldte el kiadójának a himnusz kétkézes zongoraváltozatát:

Kedves Tábornszky,

Mivel nem biztos, hogy jövő évig életben maradok, a napokban a Sugár úti új magyar színház megnyitójára egy magyar királydalt komponáltam egy régi dal nyomán.

Mellékeltem a kétkézes zongorára írt kéziratot, Húsvét hetében küldöm a partitúrát Ábrányi Kornél szövegével. A kiadását az ősbemutatóra kellene időzíteni, amely 84-ben, az új színházban lesz. Addig hallgassunk a dologról. –

Baráti tisztelettel:

F. Liszt.

Budapest, 83. március 11.³⁶

³⁶ Br. II. (5. láb), Nr. 328, 350.

1884 júniusának végén a zenekari és énekkari változat már nyomtatás előtt állt, azonban Tábornszky még nem kapta kézhez sem az ifjabb Ábrányi Kornél által költött magyar szöveget, sem a Neugebauer László által készített német fordítást. Liszt Bayreuth-ba kérte a nyomdai levonatokat, hogy azonnal elvégezhesse a javításokat, és így az előadáson már nyomtatott kottákat használhassanak.³⁷

Július 20-án Liszt arról értesítette Tábornszkyt, hogy a két kezes és négy kezes zongoraváltozatok javítását már elküldte, ezek mehetnek a nyomdába.³⁸ Egy példányt azért még kért a kétkezes változathoz további esetleges javításokhoz. Az énekszólamokat is tartalmazó partitúrát augusztus közepére ígérte, és kérte, hogy Ábrányi Kornél segítségével ellenőrizték és javítsák ki a szövegelosztást úgy, hogy megfeleljen a helyes magyar prozódiaának.

Szeptember elején, három héttel az ünnepi bemutató előtt Liszt arról értesítette Tábornszkyt, hogy az énekkari szólamokat is tartalmazó zenekari partitúrát már elküldte. Arra kérte a kiadót, hogy az ő [Liszt] költségére rendelje meg az énekszólamok és a zenekari szólamok kimásolását az ünnepi megnyitón való előadáshoz.³⁹

Tábornszkyhoz intézett leveléhez Liszt három további levelet mellékel: Erkel Ferenchez, akinek Tábornszky a kottát is továbbította, és akinek Liszt előre is kedvesen megköszönte a vezénylést; Id. Ábrányi Kornélhoz, akit arra kért, hogy a néhány magyar prozódiai hibát, amely mégis bennmaradt a kottában, segítsen kijavítani; és Podmaniczky Frigyes intendánshoz. Ez utóbbi így hangzott:

Báró úr!

Múlt télen oly figyelmes volt, hogy megrendelt tőlem egy szerzeményt az új magyar színház megnyitó estélyére. Ígéretemnek úgy tettem eleget, hogy elküldtem Erkel karmester úrnak a zenekarra és énekkarra írt „Magyar Király-dalomat”. Ennek előadása nagyon könnyű és tíz percnél kevesebbet fog igénybe venni, úgyhogy gond nélkül Erkel „Szent István” operája elé lehet helyezni, mint bevezetést, és mint nagyon alázatos hazafias tisztelgést Öfelsége a Király előtt. Nagy megtiszteltetésnek fogom venni, ha jónak látják előadni a „Király-dalt”, amelynek igen lelkes szövegét ifj. Ábrányi Kornél költötte.

Magától értetődik, hogy a színházban az énekkart képező énekesek és énekesnők magyar ruhában jelennek meg.

Kérem, Báró úr, fogadja tiszteletteljes és nagyrabecsüléssel teli érzelmeim hűséges kinyilvánítását

F. Liszt

84. szeptember 5, Weimar.⁴⁰

³⁷ Prahács Margit, *Franz Liszt Briefe aus ungarischen Sammlungen 1835-1886* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966), Nr. 550, 269. Weimar, 1884. június 30-i levél.

³⁸ uo., Nr. 553, 270. Liszt tréfásan az egyházi kiadványok esetében alkalmazott „Imprimatur” szót használta.

³⁹ Nr. 557, 272.

⁴⁰ Nr. 554, 271.

Ami ezután történt, az a magyar zenetörténetnek és Liszt életének is szomorú intermezzójává vált. Mint az új intézmény intendánsa, Podmaniczky Frigyes báró Liszt művével kapcsolatban több hozzáértő tanácsát is kikérte. A Magyar Király-dallal kapcsolatban az az ellenvetés merült fel, hogy a Rákóczi-nóta, amely a Király-dal alapjául szolgál, az osztrák császár ellen irányuló lázadás jegyében született, és mint ilyen, sérelmes a császári és királyi felségekre nézve, akik maguk is támogatták az új operaház felépítését. Podmaniczky Frigyes és tanácsadói úgy vélték, ez az ének sérti az uralkodópár iránti köteles lojalitást, és ezért nem szerepelhet az ünnepi megnyitó műsorában.

Podmaniczky Frigyes szeptember 17-én tudatta Liszt Ferencsel a művével kapcsolatos döntést. Válaszként Liszt ékesszóló levélben fejtette ki művészi felfogásából adódó álláspontját:

Mélyen tisztelt, méltóságos Báró úr,

Folyó hónap 17-én keltezett levelére a következőt van szerencsém válaszolni: Azt, hogy számomra a „Hajh, Rákóczy, Bercsényi” ének nem volt ismeretlen, a Tábornok és Parschnál megjelent „Magyar Király-himnuszom” zongorakivonatát bizonyítja, amelynek címlapján a következő szavak állnak: „Egy régi magyar dallam után”. Ezt az éneket Bartalus István Antológiájában fedeztem fel, és megragadott a világos, kifejező és egyszerű jellegével; rögtön diadalmas finálét illesztettem hozzá, és anélkül, hogy egykori forradalmi szövegének szellemével tovább foglalkoztam volna, megkerestem ifj. Ábrányi Kornélt egy új és lojális szöveg ügyében, „Éljen a király” refrénnel, hogy királyhimnuszom szövegeileg és zeneileg is tökéletes formát öltjön.

A művészetben éppúgy mint az életben, nem ritka az átalakulás. Számos pogány szentélyből lett katolikus templom. Az egyházzene klasszikus időszakában – a 16. században – számos katolikus antifónát használtak protestáns korálként. És így ment ez később is: még az opera sem képezett kivételt, ahol Meyerbeer az „Ein feste Burg” korált egy színpadi effektushoz használta, és az „Észak csillagában” a Dessauer Marsch-ot orosz nemzeti induló rangjára emelte. A közismert és közkedvelt Rákóczi indulóhoz is gyakran kapcsolnak forradalmi jelentést, és előadását többször is betiltották.

A zene maradjon mindig is zene, fölösleges és ártalmas jelentések nélkül.

Egyébként óvjon meg az Úr attól, hogy bárhol vagy bárhogyan előretolakodjam személyemmel vagy szerény szerzeményeimmal. Teljes mértékben az Ön belátására bízom, báró úr, a döntést, hogy „Király-himnuszomat” az új magyar Operaházban előadják vagy sem. Tábornok és Parsch zeneműkiadóknál rendelkezésre állnak a sokszorosított zenekari és énekkari szölamok és a partitúra is.

Kérem Méltóságodat, fogadja mély tisztelem kifejezését.

F. Liszt.

Weimar, 1884. szeptember 21.⁴¹

⁴¹ 1884. szeptember 21-én, Weimarban keltezett levél, Br. II. (5. láb.), Nr. 349, 368.

Podmaniczky lemondó leveléhez Erkel Sándor is írt néhány sort, amelyekben felajánlotta, hogy szívesen előadja a Magyar Király-dalt az új Operaházban egy másik ünnepi alkalommal, ha ez Lisztnek megfelel. Liszt hálásan fogadta a felajánlást, és beleegyezését megüzente Tábornszky által.⁴²

Liszt szeptember 21-i levelét Podmaniczky intendánsához a Pester Lloyd a szeptember 24-i esti számban közölte. A magyar sajtóban nagy felháborodást keltett az eset, amelynek hírét a külföldi sajtó is felkapta, német és belga lapok is cikkeztek róla. Podmaniczky Frigyes aggályait akkor is, később is sokan eltúloztaknak ítélték, de nem állt egyedül ezekkel az aggályokkal. Annak hírére, hogy Liszt Debrecen közelében, Tetétlenben fog tartózkodni, a debreceni polgármester lelkesen kezdeményezte a Magyar Király-dal előadását. A debreceni előadás ugyanúgy megüszült, mint az operaházi előadás.⁴³

Lisztnek a levélben felhozott okokon kívül további indoka is volt arra, hogy bízson a királyi házaspár jóindulatában és nagyvonalúságában. 1879-ben, a szegedi árvíz kapcsán Liszt magánhangversenyt adott Andrássy Gyula külügyminiszter bécsi szalonjában. A hangverseny záró számaként Zichy Gézával együtt zongorázták el a Rákóczi indulót. Ferenc József és Erzsébet királyné is jelen voltak, a császári udvar számos magas rangú tisztviselőjével együtt. Annyira tetszett nekik a Rákóczi-induló, amelyet előzőleg érthető módon nem volt alkalmuk hallani, és amelynek történelmi háttérével tökéletesen tisztában voltak, hogy megkérték Lisztet és Zichyt, ismételjék meg, és másodszor is lelkesen megtapsolták.⁴⁴

Az Operaház által elutasított Magyar Király-dalra azonban kíváncsi volt a nagyközönség. Legkorábban a zenekari változat szólalt meg: 1884. október 16-án a Temes megyei Fehértemplomban templomi hangverseny keretében adta elő a 83. gyalogezred zenekara.⁴⁵ Az ének- és zenekari változatot Pozsonyban december 21-én mutatta be a Pozsonyi Dalárda (Pressburger Liedertafel).⁴⁶

A Liszttel való megegyezés alapján Tábornszkynál sorra jelentek meg a mű különböző változatai: két héttel az előadás előtt, szeptember 13-án a két zongora-verzió – zongorára két kézre és négy kézre –, napokon belül az ének- és zenekari változat és a bariton szóló változat, november 12-én pedig az iskolák számára készített énekkari átírat. A nyomtatott kiadásoknak köszönhetően az újságok az ország legkülönbözőbb területein történt előadásokról számoltak be.

⁴² Prahács (37. lábj.) Nr. 561a, 274.

⁴³ Legány Dezső, *Liszt Ferenc Magyarországon 1874-1886* (Budapest: Zeneműkiadó, 1986), 210.

⁴⁴ uo., 246-247.

⁴⁵ Fehértemplom ma Szerbiában található, és Bela crkva néven szerepel a térképen.

⁴⁶ Eckhardt Mária, „Liszt-zeneműkéziratok az MTA Zenetudományi Intézetének Major-gyűjteményében.” *Zenetudományi Dolgozatok*, 1983, 51-64.

Erkel Sándor megtartotta ígéretét, az Operaházban 1885. március 25-én adták elő a Magyar Király-dalt. Bár ekkor Liszt Pesten tartózkodott, nem tisztelte meg az előadást jelenlétével, de értesült művének elsőpró sikeréről.

Nem tudhatjuk, hogyan alakul a Magyar Király-dal sorsa, ha az Operaházban a megnyitó ünnepségen, a császári és királyi felségek jelenlétében mutatják be. Talán elfogadják hivatalos király-himnusznak, és az Országos Daláregyesület odaitéli Lisztnek és ifjabb Ábrányi Kornélnak a 300 birodalmi aranyat. Ezzel a botrányal azonban elakadt a magyar király-himnusz ügye. A Magyar Király-dal néhány lelkes előadás után feledésbe merült, mint ahogy a század végén már a király-himnusz ötletével sem foglalkoztak többé. Az első világháború vége és a trianoni egyezmény után végképp tárgytalan lett a király-himnusz kérdése.

A Magyar Király-dal korabeli kiadásait megtaláljuk Liszt Ferenc budapesti kottatárában.⁴⁷ Ezek létezése és ismerete azért fontos, mert a darab különböző változatainak végleges, a szerző által jóváhagyott alakját közvetítik számunkra.

Az alább közölt táblázat adatait összehasonlítva az egyes kották átlapozása nélkül is szembetűnik, hogy a különböző változatok eltérnek egymástól. A vokális változatokkal szemben, amelyek 4/4 ütemben kerültek lejegyzésre, a két tisztán hangszeres, zongorára két kézre és zongorára négy kézre készült változat üteme 2/4, és terjedelme a vokális változatoknak közel a duplájára emelkedik.

Változat	Lemezsám	Műjegyzékszám	Jelzet	Terjedelem
Zongorára 2 kézre	T. és P. 930	R 215, LW A 328	LH Z 3689	256 x 2/4; 8 p.
Zongorára 4 kézre	T. és P. 931	R 345, LW B 60	LH Z 3690	256 x 2/4; 12 p.
Vegyes gyermekkarra	T. és P. 945	R 563/f, LW L 17	LH Z 3687	62 x 4/4; 4 p.
Szóló bariton hangra zongora kísérettel	T. és P. 946	R 636, LW N 81	LH Z 3688	67 x 4/4; 7 p.
Vegyeskarra zenekari kísérettel, ill. zenekarra énekhang nélkül	T. és P. 947	R 563/e, LW L 17	LH Z 3685	66 x 4/4; 10 p.
Vegyeskarra zongora kísérettel	T. és P. 948	R 563/d, LW L 17	LH Z 3686	66 x 4/4; 16 p.
Férfikarra zongora kísérettel	T. és P. 949	R 563/a, LW L 17	LH Z 12.770	66 x 4/4; 8 p.

Igazából a vokális változatok sem teljesen azonosak, bár a különböző összetételű énekkarokra írt változatokat mindkét műjegyzék egyazon műnek tekinti, és egyazon számon jegyzi. A gyermekkari változat azért rövidebb a többi változatnál, mert hangszeres kíséret híján elmarad a négy ütemes hangszeres bevezető. A szóló bariton változatnál az utolsó szakasz megzenésítésében van néhány jelentéktelen eltérés,

⁴⁷ Liszt Ferenc egykori budapesti kottatárát a Liszt Ferenc Emlékmúzeum őrzi. A közel 3000 darabból álló gyűjteményben megtaláljuk Liszt saját műveit, nagy elődök és jelentős kortársak műveit, és számos ismeretlen korabeli szerző művét is. Végrendeletében Liszt a Zeneakadémiára hagyatkozta hangszereit és kottáit. Ezeket 1925-ig, a Liszt emlékszoba létrehozásáig a Zeneakadémia állományával együtt használták.

ezek kapcsán az 58. ütem „e” hangja nem pusztán egy fél kottával, hanem egy további egész értékkel meghosszabbítva jelenik meg, ebből adódik a hatvanhetedik ütem.

A jelentős eltérések azonban a kórusos változatok és a hangszeres (zongora) változatok között észlelhetők. Ezeket a következőkben mutatjuk be:

	<i>Énekkari változatok (4/4 ütem)</i>		<i>Zongora változatok (2/4 ütem)</i>	
A mű részei	Kiterjedés	Felbontás	Kiterjedés	Felbontás
Bevezetés	1–4		1-8	
1. szakasz	5–15	5+5+1	9–29	10+10+1
2. szakasz	16–26	5+6	30–53	9+9+6
3. szakasz	27–41	5+4+6	54–79	10+8+8
4. szakasz	42–66	4+4+4+4+4+4+1	80–112	9+8+8+8
Átvezetés			113–136	8+5+4+7
1. var. szakasz			137–151	8+7
2. var. szakasz			152–175	9+9+6
3. szakasz			176–199	10+8+7
4. szakasz			200–232	9+8+8+8
Coda			233–256	8+5+4+7

A fenti táblázat első és legszembevetőbb tanulsága az, hogy Liszt mindkét változatban, a mű egészére vonatkozóan használ szabálytalan struktúrákat; frázisai gyakrabban öltenek 5, 6, 7, 9, 10 ütemes alakot, mint ahányszor a szokásos 4 vagy 8 ütemes frázist alkalmazza. Néha egy hozzáadott egyetlen ütemes szünet (ezt jelöltük +1 formában) hozza létre az aszimmetriát, máskor egy belső zenei bővítés vagy rövidítés.

A második lényeges eltérés a mű felépítésében mutatkozik meg: míg a vokális változatok a költemény négy szakaszának zenei feldolgozását egyetlen bevezetéssel hozzák, addig a zongoraváltozatokban ugyanaz az anyag kétszer jelenik meg, úgy, hogy Liszt a bevezetés zenei anyagából a négy szakasz után átvezetést, a darab végén pedig Codát formál.

Vajon Liszt kezdettől fogva két különböző megfogalmazást tervezett a vokális és hangszeres változatoknak, vagy a két különböző megfogalmazás a munka folyamán alakult ki?

Erre a kérdésre a választ a kéziratokban kell keresnünk.

A Magyar Király-dal kapcsán sokkal inkább beszélhetünk forrás-csokorról, mint forrás-láncról, mivel a különböző kéziratok különböző változatokhoz tartoznak, és kevés kivétellel töredékesek. A következőkben az ismert kéziratok egy rövid áttekintését adjuk.

Változat	Kézirat	Gyűjtemény / Jelzet	Rövid leírás
Zongora 2 kéz	autográf	H-Bo 72.50.38[b] ⁴⁸	Munkakézirat, 4 oldal, kihúzásokkal, korrektúra lapokra való utalásokkal.
	autográf	H-Bn Ms.mus. 352[b] ⁴⁹	Bifolió, 3 oldalnyi korrektúrával.
Zongora 4 kéz	autográf	H-Bn Ms.mus. 352[a]	Nem teljes kézirat, a vége hiányzik.
	autográf	A-Wn F28 Göllerich 629 A/Liszt 3 ⁵⁰	2 oldal korrektúra.
Énekkar+zenekar	autográf	H-Ba Fond 2/126-I ⁵¹	Német nyelvű karpartitúra, töredék.
	autográf	H-Ba Fond 2/126-II	Magyar nyelvű karpartitúra, töredék.
	másolat (Allaga Géza)	H-Ba Fond 2/127-I	Zenekari partitúra töredéke, másolata Liszt javításaival.
	autográf	H-Ba Fond 2/127-II	Zenekari partitúra töredéke egy másolt oldal felhasználásával.
Bariton+zongora	autográf	H-Bo 72.50.38[a] ⁵²	A teljes bariton szólam. A zongorakíséret töredékes.
	másolat (Allaga Géza)	A-Wn Mus. Hs. 41.948	A teljes zongorakíséret. A bariton szólam helyén csak a szöveg van kiírva.

A fenti leírásból kitűnik, hogy a számos kézirat között nincs egyetlen kézirat sem, amely önmagában egy teljes megfogalmazást képviselhetne.

2017-ben a Liszt Múzeum több Liszt-kéziratot vásárolt Nádor Kálmán zeneműkiadó leszármazottaitól.⁵³ A megvásárolt kéziratok között a Magyar Király-dal két kézírata is szerepel.

⁴⁸ A Liszt Múzeum állományában másolat Ms. mus. L. foto 28. jelzeten.

⁴⁹ A H-Bn Ms. mus. 352. kéziratok részletes leírását lásd: Mária Eckhardt, *Franz Liszt's Music Manuscripts in the National Széchényi Library, Budapest*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986, No. 16-17, 74-84.

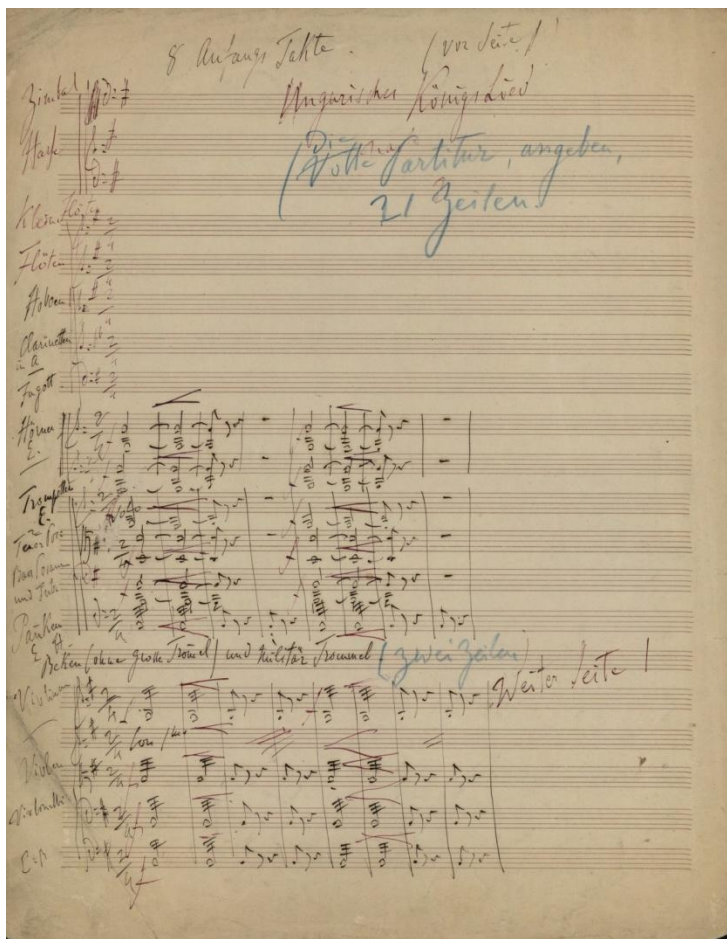
⁵⁰ Ms. mus L. foto 14.

⁵¹ A kézirat-csoport részletes leírását lásd: Eckhardt Mária, „Liszt-zeneműkéziratok az MTA Zenetudományi Intézetének Major-gyűjteményében.” in: *Zenetudományi Dolgozatok* (Budapest: MTA ZTI, 1983), 51-64.

⁵² Ms. mus. L. foto 28.

Az első kézirat Liszt saját kézírásában tartalmazza a zenekari változat befejezett, teljes munkapéldányát.

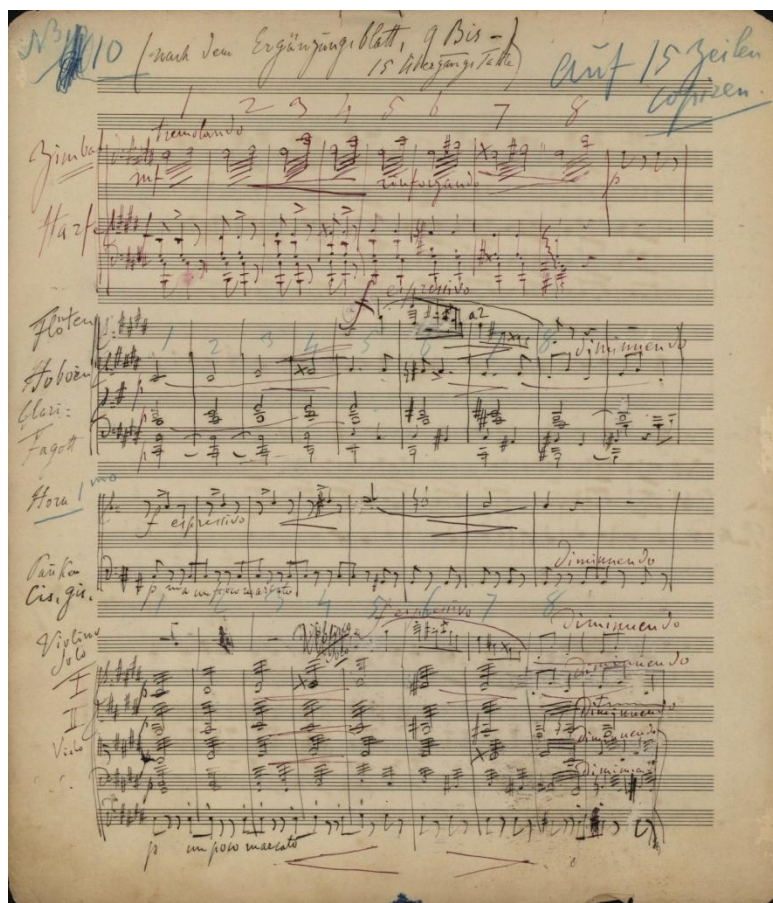
A tizenhárom és fél oldalra terjedő kéziraton megtaláljuk a Magyar Király-dal egy 210 ütemes megfogalmazását. A kézirat alaprétegét Liszt barna tintával írta, majd lila tintával kiegészítéseket adott hozzá: hangszerek nevét, előjegyzéseket, dinamikai jeleket, hangsúlyokat, a cimbalom és a hárfa teljes szólamanyagát, kötőíveket, előadási jeleket.

A kéziraton látható zenei anyag körülbelül ötven százalékban azonos a zenekari kíséretes énekkari

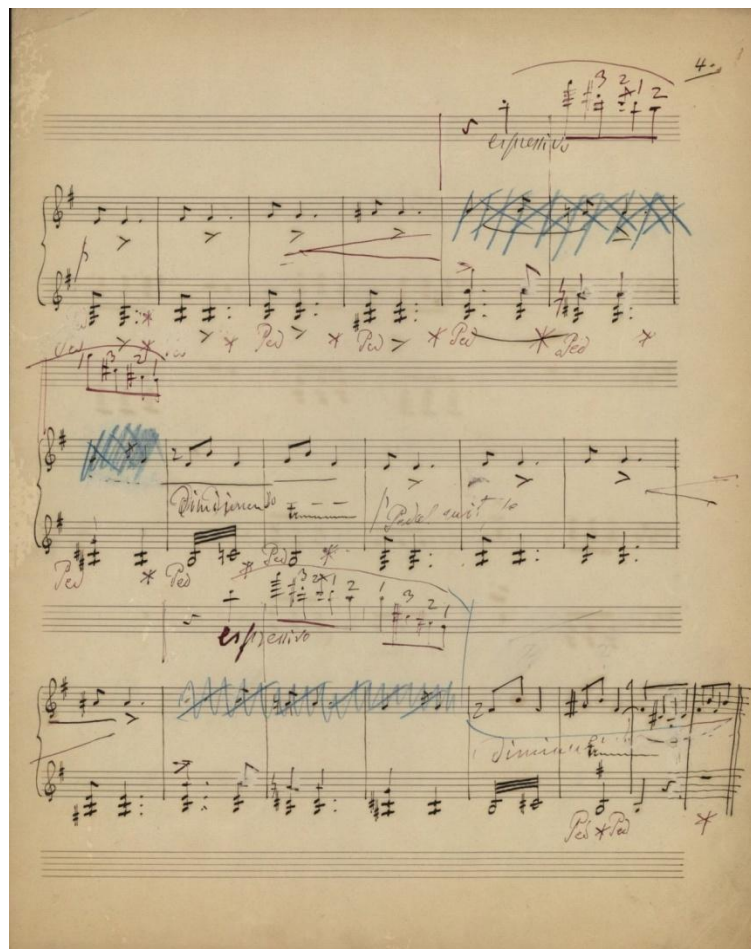
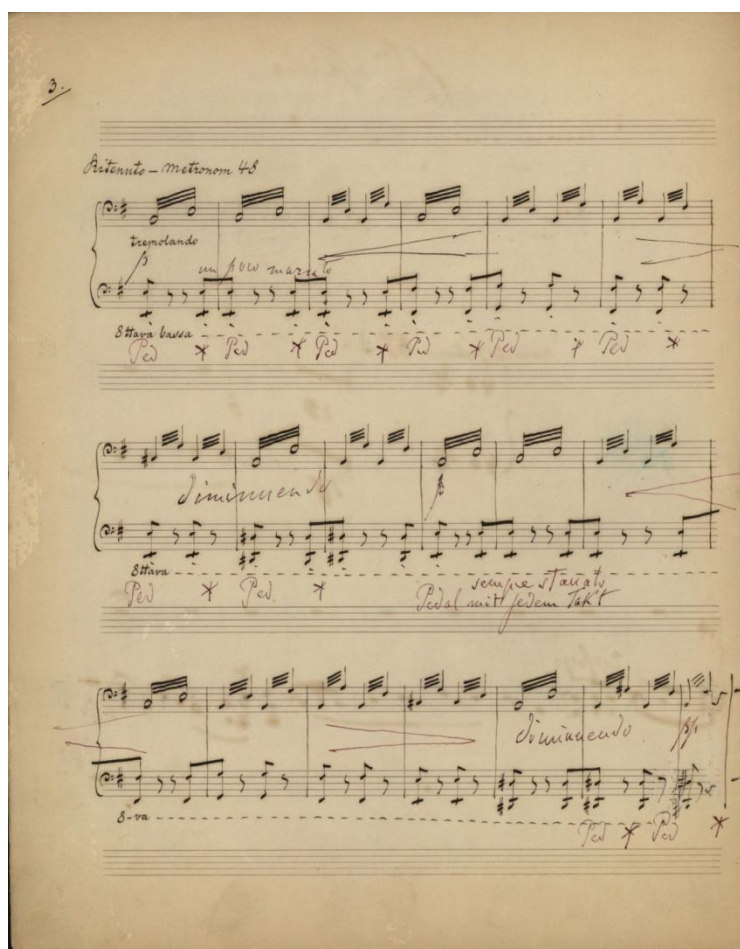
változat nyomtatott megfogalmazásával, egyébként apró dallami, ritmikai és terjedelmi eltérések sokaságát találjuk benne. A kotta teljessége, a kiadónak szánt utasítások arra utalnak, hogy Liszt a kéziratot befejezettnek tekintette, és ebben a formában adta át a másolónak, hogy a metsző számára egy világos, tiszta, minden részletében kiírt példányt készítsen.

Kék ceruzával hiányzó oldalszámokat pótolta, az ütemeket helyettesítő számokat írta be, illetve a másolónak és kiadónak írt utasításokat. Piros ceruzával egy barna tintával írt utasítást törölt.

⁵³ Nádor Kálmán 1870-ben nyitott könyvkereskedést Pesten. 1876-ban Gyula fiát is bevonta üzletébe, aki rábeszélte apját, hogy zeneműveket is árusítsanak. 1893-ben vásárolták fel Tábornszky Nándor Váci utcai zeneműkereskedését, így a nyomtatott kották mellett számos kézirat is a tulajdonukba került, ezek között Liszt Ferenc több eredeti kézírata.

A második kézirat a Magyar Király-dal négykezes zongoraváltozatát találjuk Allaga Géza kézírásában, Liszt Ferenc saját kezű javításaival és kiegészítéseivel.⁵⁴ Liszt Ferenc barna tintával a címet egészítette ki, a bevezető nyolc ütemet pótolta, és pedáljelzéseket, metronóm számokat és előadási utasításokat írt. Lila tintával több helyen kitörölt hangokat, amelyek helyébe új dallamrészeket írt, illetve dinamikai jeleket, pedál jeleket, ujjrendet pótolta. Kék ceruzával törléseket végzett. A kézirat hiányos, a négy meglevő duplalaphoz valószínűleg még egy ötödik is tartozott, amely tartalmazta az első zongoraszólamból hiányzó 60 ütemet és a második zongoraszólamból hiányzó 40 ütemet (a kézirat a második zongoraszólam oldalán ér véget).

Bár a kézirat hiányos, mégis teljesnek tekinthetjük, mert a hiányzó rész egy megismételt rész, amelyet Allaga Géza csupán a sok lapozás elkerülése céljából kottázott ki újra.

⁵⁴ Allaga Géza (1841–1913), sokoldalú zenész, gordonkaművész, cimbalomjátékos és tanár, zeneszerző. 1880-tól foglalkozott a cimbalommal, amelynek fejlesztéséhez is hozzájárult. 1891-ben a Nemzeti Zenedében cimbalom tanszéket létesítettek, hogy intézményesen is taníthasson. Cimbalomiskolát is írt. 1871-től a Nemzeti Színház, majd 1884-től a Magyar Királyi Operaház társulatának tagja volt gordonkasként. A Magyar Király-dallal kapcsolatos másolói munkákat őt végezte, az ismert másolatok mind az ő kezéből származnak.

A két új kézirat anyagát röviden összefoglalva így szemléltetjük:

	Énekkar és zenekar 2/4		Zongora négy kézre 2/4	
A mű részei	Kiterjedés	Megjegyzés	Kiterjedés	Megjegyzés
Bevezetés	1-8 ütem	0 pótlapon	1-8 ütem	1 o. Liszt sajátkezű pótlása
1. szakasz	9-29	1-2 o.	9-29	1-2 o.
2. szakasz	30-49	3-4 o.	30-49	3-4 o.
3. szakasz	50-75	5-6 o.	50-75	5-8 o.
4. szakasz	76-112	7-9 o.	76-112	7-12 o.
„Nachspiel ad libitum” (1. var. szakasz)	113-127	A 9 Bis pótlapon. „15 Übergangstakte”	113-127	11-12 o.
(2. var. szakasz)	128-147	10-12 o. A kézirat itt ér véget, utasítással az 5- 8 oldalak ismétlésére.	128-147	11-14 o. A Primo szólama a 14. o-n a 150. ütemmel ér véget.
3. szakasz	148-173	(50-75 ütem ismétlése)	147-170	13-15 o. A Secundo szólama itt ér véget.
4. szakasz	174-210	(76-112 ütem ismétlése)		

A fenti táblázatból világossá válik, hogy a két kézirat zeneileg azonos anyagot tartalmaz, tehát a komponálásnak ebben a szakaszában a vokális és a hangszeres változatok egyazon megfogalmazásban készültek, mindkettő két negyedes ütemben. A sok töredékes anyag után tehát végre teljes anyagot tartalmazó kéziratokkal állunk szemben, amelyek ráadásul a vokális és hangszeres változatok kezdeti azonosságát dokumentálják.

Ebben a táblázatban megtaláljuk a nyomtatott formában eltérő megfogalmazások kulcsát a „Nachspiel ad libitum” részben. Liszt ugyanis ebben a korábbi megfogalmazásban az előadóra bízta, hogy a negyedik szakasz végén lezárja a darabot, vagy egy 15 ütemes átvezetés („15 Übergangstakte”), és a második szakasz anyagának transzponált felidézése után azonosan megismétli még a harmadik és negyedik szakasz anyagát. Liszt „ad libitum utójátéka” méretében – 98 ütem – alig rövidebb a 112 ütemnyi fő zenei anyagnál.

A két eltérő megfogalmazás a vokális változatok és a hangszeres változatok esetében tehát úgy jött létre, hogy a vokális változatok esetében az ad libitum utójáték elmaradt, míg a hangszeres változatok esetében Liszt a darabnak kötelező részévé tette, és további anyagokkal is megtoldotta.

A két új kézirat elhelyezése a már ismert kéziratok csoportjában egy kínos nehézségbe ütközött: tudomásunk volt egy olyan első lejegyzés létezéséről, amelynek leírása fennmaradt, a kézirat holléte azonban ismeretlen volt. Ez a kézirat valamikor 1902 és 1913 között került Wilhelm Heyer kölni papírgyáros és műgyűjtő tulajdonába, aki hatalmas hangszer- és kéziratgyűjteményét zenetörténeti múzeumként 1913-ban a nagyközönség előtt is megnyitotta. Wilhelm Heyer hozzáértő gondozót szerződtetett gyűjteményéhez Georg Kinski személyében, aki 1910-től kezdve sorra jelentette meg a gyűjtemény egyes darabjait részletesen bemutató katalógusokat. A kéziratok katalógusában megtaláljuk a Magyar Király-dal valószínűleg első lejegyzését tartalmazó munkakézirat leírását.⁵⁵ Wilhelm Heyer 1913-ban bekövetkezett halála után a múzeum egy ideig még fennállt. 1926-ban a hangszerek gyűjteményét átvette a lipcsei egyetem, míg a kéziratok eladásra kerültek

Az ismert kéziratokat Kinsky leírásával a kezünkben vizsgálva, meglepetten fedeztük fel a Magyar Állami Operaház tulajdonában levő bariton kézirathoz tartozó négy „korrektúralapban” a Heyergyűjtemény elveszettnek hitt kéziratát. A Magyar Király-dal első munkakéziratát V. A. Heck bécsi aukciós háza 1927 őszén kínálta eladásra.⁵⁶ A Magyar Állami Operaház másik kéziratát, amely a teljes baritonszólamot és a töredékes zongorakíséretet tartalmazza, Liepmannsohn műkereskedő 1926 októberében kínálta eladásra.⁵⁷ A két kéziratot Ernst Lajos (1872-1937) jeles múzeumalapító és műgyűjtő vásárolta meg, és 1930-ban az Operaháznál helyezte letétbe, majd oda is ajándékozta. Jelenleg a Magyar Állami Operaház Emléktárának a tulajdonát képezi.⁵⁸

Cikkében Eckhardt Mária megállapította az operaházi kézirat [második részének] és az OSZK Zeneműtárában található korrektúralapok összetartozását.⁵⁹ A két kéziratból kirajzolódik a Magyar Király-dalnak az első lejegyzése, amely lényegében azonos a Nádor-gyűjteményből hozzánk került két kézirat által képviselt megfogalmazással.

Így tehát elmondhatjuk, hogy a Magyar Király-dal két megfogalmazásban készült el minden változatban; az első megfogalmazásban a változatok azonosak, a másodikban a vokális és a hangszeres változatok jelentősen eltérnek egymástól.

A következőkben a három megfogalmazást: a korai egységes, a végleges vokális és végleges hangszeres megfogalmazást egy táblázatban hasonlíthatjuk össze:

⁵⁵ Georg Kinski, *Musikhistorisches Museum von Wilhelm Heyer in Cöln. Katalog. IV. Band: Musik-Autographen* (Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1916), Nr. 1604.

⁵⁶ A Magyar Király-dal munkakéziratának leírása a 39. katalógusban a 7. oldalon, 19. szám alatt szerepel. A katalógus 1927 októberében jelent meg.

⁵⁷ Nr. 1029, 164.

⁵⁸ Köszönetet mondok Welmann Nórának, a Magyar Állami Operaház Emléktárának kurátorának, aki nagylelkűen bocsátotta a rendelkezésemre a [két] kézirat digitális másolatát, ami nagy segítségemre volt abban, hogy a második kéziratot azonosítsam.

⁵⁹ Eckhardt Mária, *Franz Liszt's Music Manuscripts in the National Széchényi Library*. Budapest: Akadémiai Kiadó 1986, 76-84.

	Énekkari változatok (4/4 ütem)		Egységes megfogalmazás (2/4 ütem)		Zongora változatok (2/4 ütem)	
A mű részei	Ütem	Felbontás	Ütem	Felbontás	Ütem	Felbontás
Bevezetés	1–4		1-8		1–8	
1. szakasz	5–15	5+5+1	9–29	10+10+1	9–29	10+10+1
2. szakasz	16–26	5+6	3–49	9+9+2	30–53	9+9+2+4
3. szakasz	27–41	5+4+6	50–75	10+8+8	54–79	10+8+8
4. szakasz	42–66	4+4+4+4+4+4+1	76–112	9+8+8+8+4	80–112	9+8+8+8
Átvezetés	–	–	–	–	113–136	8+5+4+7
1. var. szakasz	–	–	113–127	8+7	137–151	8+7
2. var. szakasz	–	–	128–147	9+9+2	152–175	9+9+2+4
3. szakasz	–	–	148–173	10+8+8	176–199	10+8+7
4. szakasz	–	–	174–210	9+8+8+8+4	200–232	9+8+8+8
Coda	–	–	–	–	233–256	8+5+4+7

A fenti táblázatból kitűnik, hogy az egységes megfogalmazás formailag igen közel áll a hangszeres változatok megfogalmazásához. Liszt itt-ott hozzáadott vagy elvett egy néhány ütemes zenei egységet, de a fő építőelemek azonosak, tagolásuk is azonos. Két jelentős betoldás jelenik meg a hangszeres megfogalmazásban: egy a bevezetés motívumából kialakított 24 ütemes átvezetés, és annak megismétlése kódaként a darab végén.

Az eredeti megfogalmazás kéziratai belátást nyújtanak a darab megformálásának folyamatába; több részletet Liszt többször is átgondolt, és csak a második, harmadik, vagy negyedik megoldást találta megfelelőnek. Olyan is előfordult, hogy több változat kipróbálása után egy korábbi megoldáshoz tért vissza.

A Liszt kórusművei iránti érdeklődés az 1936-os jubileumi ünnepségek kapcsán éledt fel. Ebben szerepe volt a magyar Cecília-mozgalomnak is, amely Lisztre alapítójaként tekintett, és amely egyre tudatosabban tűzte műsorra Liszt egyházi kórusműveit. A Magyar Király-dalt Kerényi György Kodály-tanítvány, zeneszerző, pedagógus és karnagy fedezte fel újra, ugyancsak az 1936-os Liszt-jubileum során. Kerényi ügyes fordító volt, régi énekkari művek előadásához gyakran maga készítette el a verses fordítást. Liszt Király-dalához eredeti kuruc versek felhasználásával költött a Rákóczi-szabadságharc hangulatát idéző új szöveget, melynek a *Magyar ünnepi dal* címet adta.

Ez a Magyar Kórus című egyházzenei lapban kottával is megjelent, és új népszerűséget kölcsönzött a hatásos, könnyen előadható, elfeledett király-dalnak.

A szocializmus éveinek kezdetén, 1952-ben a kórusmű az Editio Musica kiadásában jelent meg, Rossa Ernőnek a szocializmus ideológiáját és életérzését tükröző új szövegével, de ugyancsak *Magyar ünnepi dal* címmel. Ebben a formájában a kötelező zenei tananyagnak is része volt, rádiófelvétel is készült belőle 1969-ben. Ezt a változatot adta ki újra és újra a Zeneműkiadó 1982-ig.

Az 1986-os Liszt-évfordulóra újabb kiadásban jelent meg a *Magyar ünnepi dal*; Káli Gábor és Kerényi György sorainak felhasználásával Lukin László zeneakadémiai tanár készített új szöveget, amely ismét a kuruc szabadságharc eszmei körébe helyezte a Rákóczi-nóta által ihletett kórusművet. A könnyen előadható, hatásos darabot ma ebben a formájában tűzik műsorukra a legkülönbözőbb méretű és összetételű kórusok.

